

ствара утисак одређеног лутања у овом процесу. На тај начин се ремети поступно и сегментирано остваривање друштвене промјене што производи кризу глобалне организације друштва.

Други дио књиге се бави тоталитаризмом својине – парцијалитетом власништва, радом као конституентом својине, социолошким погледима на некохерентност програма својинске и управљачке трансформације у Црној Гори, компаративним истраживањем маркетинга у процесу трансформације и граница саморазумијевања процеса трансформације. У овом дијелу је и текст насловљен као "Модерна и предмодерна Србија" који представља приказ студије "Ајмо, 'ајде сви у шетњу" о грађанском и студентском протесту у Србији 1996/97. године.

Симулирање промјене трансформације социјализма у појединим сегментима цјелине, нарочито је испољене код руководне групације у процесу еколошке заштите животне и радне средине, што је емпиријски мјерено у трећем дијелу књиге о идеалу и стварности еко-менаџмента. Менаџери здушно подржавају процес трансформације када је у питању екологија, али у радним срединама у којима заузимају руководна мјеста не предузимају готово ништа да се оствари преображај у односу на предходни поредак.

Књига "Симулирање промјене" представља зборник текстова који омогућава

да се идентификују противници трансформације социјалистичког друштвеног поретка, односно да се "саморазумије" овај процес. Посебну вриједност књиге чини то што се комбинују резултати емпиријских социолошких истраживања са теоријском елаборацијом одабраних тема. С обзиром на карактер књиге као зборника састављеног од текстова разнолике тематике и насталих у широком временском дијапазону турбулентних друштвених догађања, треба имати у виду методолошке тешкоће са којима се аутор сусријетао у уобличавању књижке цјелине. Проблем је ријешен тако што су текстови поређани по хронолошком реду како су објављивани. То може бити добро јер омогућава, с једне стране, да се "ухвати" проблемска нит у временском континуитету и сагледају фазе развоја, а с друге стране може представљати проблем јер се не може сагледавати логички редослед проблема, од општег ка посебнијем.

Сигурно је да књига-зборник "Симулирање промјене" представља изузетно вриједно и корисно социолошко разматрање проблема трансформације једног самоурушеног, статичког друштва у модерно, какво би требало да буде југословенско/црногорско послје извршеног системског преображаја.

Срђан Вукадиновић

Ђуро Шушњић: *Религија I-II*, Београд : Чигоја 1998.

Двотомно дјело *Религија I-II*, др Ђуро Шушњића професора социологије религије на Филозофском факултету у Београду је шеста, односно седма књига овог аутора у оквиру његових одабраних дјела. Раније су изашле књиге: "Отпори критичком мишљењу", "Рибари људских душа", "Цветови и тла", "Знати и веровати" и "Дијалог и толеранција".

Први том овог дјела односи се на појам, структуру и функције религије, док се у другом говори о значењу, теоријама, преплитањима и сусретима религије и других дисциплина. Такође, у овом тому је наведен избор цјелокупне литературе.

Основни циљ наведеног дјела је да заинтересовани појединци који га буду читали не "стичу искуство вјере", него "извјесно знање о вјери". То је и разумљиво ако се има у виду савремени тренутак друштва која се налазе у процесу транзиције из социјалистичко/комунистичког поретка у ново демократско/тржишно друштво у коме је присутна тенденција "повратка светом" за разлику од раздобља "сумрака светог". Социологију религије, осим друштвених околности настанка појединих религија и преласка политистичке у монотеистичку фазу заједнице и појмовно одређење вјере и све-

тог, као и социо-лингвистички простор религије. Језик науке о вјери и језик вјеронауке није исти језик. Језик науке је појмовни, а језик вјеронауке је симболички. Наука о вјери није света наука, него наука о светом. (стр. 9)

Претпоставке на којима се заснивају основна полазишта о вјери у овим књигама полазе од постојања нужне везе између структуре друштва и структуре религије, затим од постојања одређених друштвених мјерила истине, смисла и вриједности поред религијских, од функције и улоге религијских вјеровања поред религије и у друштвеном животу, од утицаја друштвених чинилаца на промјене религијских вјеровања, а не само унутрашњих системских религијских моментата. Полази се и од тога да се историја религије не може објаснити без познавања историје друштва.

Само одређивање појма религије је увијек немирно питање због чињенице да се свакоме чини да зна суштину значења овог појма. Одговара на то питање је много и они су религијски (појмовни) и нерелигијски (непојмовни, интуитивни, здраво-разумски). Аутор ове књиге покушавајући да одговори на питање: Шта је то религија? – даје критику свих познатих и признатих дефиниција религије. При томе свака од њих има непотпун одговор, који је само привремен и који остаје вјечно питање. Ако се религија одреди као вјера у бога, поставља се питање како поступити у случајевима религија без бога, као што су анимизам, будизам, таоизам, конфучијанство, итд. Оређење религије као вјеровања у над-природно оставља дилему разумијевања религија које уче да бог није изван или изнад природе, већ у самој природи. Такође, и одређење религије као вјеровања у свето, односно духовног израза осјећања зависности од над-природних или природних сила има своје недостатке. Ако би се религија одредила као стварање свијета реда насупротив свијету нереда, онда би се изгубила разлика између религиозног и нерелигиозног понашања, будући да све људске дјелатности и установе организују и стварају ред. Оређење религије као симболичко превазилажење смрти или као вјеровање у над-чулно или над-осјетилно је привремено јер се у

првом случају брише разлика између религије и других симболичких система, а у другом јер постоје и над-чулне појаве које нијесу религиозног карактера. Тумачење религије као посљедњег смисла живота и смрти, такође није чисто религијско, јер и филозофија и књижевност покушавају одговорити на то питање. Није само религијско н то да она нуди људима вриједности које су им оријентир у друштву пуном насиља и безумља, јер то исто раде филозофија и етика. Ако би религија представљала пут проналаска човјековог душевног мира од немирних вртлога сакодневног живота, онда би то исто могла да буде и природа, будући да шетња и одмор у природи итекако умирују и душевно одмарају човјека. Одређење религије као облика друштвене свијести је доста једностарано јер у друштву егзистирају и други облици свијести (филозофија, наука, право, морал, култура, идеологија) и само по тој одредници се не види разлика међу њима. Сви наведени типови дефинисања религије садрже у себи елементата недовршености и несавршености, који су посљедица неухватљиве природе саме религије и који не омогућавају конструисање идеалне дефиниције овог друштвеног феномена. Користећи од наведених дефиниција оно најбоље Буро Шушњић предлаже друкчију дефиницију религије чији елементи конституишу "катедралу појма". По томе одређењу религија је вјеровање у: моћ (мистичну, апсолутну, зависности, контроле, утицаја); искуство са том моћи (когнитивно, емоционално, акционо, мистично); историјске облике изражавања искуства (мит – учење, догма; ритуал – обред; заједница – организација, уставна; личност – каризма); и значај и значење (посљедице и смисао) за појединце, за групе, за друштво, за културу. (стр. 49-50) Међутим, ни овом дефиницијом се није дошло у срж ствари, али како истиче аутор "катедралу појма" грађена је тако да се више пазило да се не упадне у заблуду, него да се открије истина.

Религија има своју структуру коју сачињавају: мит (сазнајна раван), ритуал (дјелатна раван), искуство (осјећајна раван), симболи (значајска раван), вриједности (аксиолошка раван), норме (морална раван), свете личности (харизмат-

ска раван), свете заједнице (социјална раван), свето вријеме (надисторијска раван) и свето мјесто (географија духа).

Функција религије су: когнитивна (од митоса према логосу), функција комуникације (сва бића као сабесједници), функција идентитета и идентификације (вртоглавица од понуда), интегративна (духовно сродство), функција оријентације (потреба за путоказом), функција адаптације (прилагођавање на промјене), функција компензације (очекивање награде), функција легитимизације (оправдање поретка), регулативна (поунутарње контроле), профетска (продор у вријеме) и идеолошка (свечане лажи).

У сваком друштву долази до кризе религије и вјере. Криза религије је израженија у мирним и стабилним друштвеним околностима. До обнављања религије долази у периоду друштвене кризе када многе вриједности и осјећања из прошлости, која су била потискивана у стабилизирајућим друштвеним односима, испливавају на површину. Пошто је осјећај религиозности тијесно испреплетан са националним осјећањем у периоду криза друштва обнова религије проузрокује обнову националног осјећања, док с друге стране национална припадност и национални интереси обнављају религију. Када у кризним периодима дође до обнављања религије често се манифестују појаве обнављања неке вјерске идеологије – клерикализма, национализма и сл. У таквим друштвеним околностима, као што је случај и са постсоцијалистичким југословенским друштвом "верници не прилагођавају своје понашање нормама своје вере, него норму своје вере прилагођавају својим потребама и интересима". (књига II, стр. 165)

С обзиром на непотпуност дефиницијске равни религије теоријски основ повезивања религијских појмова у једну цјелину не може бити потпун и јединствен. Зато аутор у овом дјелу развија систем теорија религије о појмовима "око којих се сви врте и све врти". Цјеловитост теорије религије представљају: тео-

рија о поријеклу (трагање за почетком), теорија о структури (све има своје устројство), теорија о развоју (структура у покрету), теорија о функцији (друштвена употреба бога), теорија о облику (понављање истог облика у различитом садржају), теорија о значењу (разумијемо о чему је ријеч), теорија о истини (симбол није вјеран једној ствари) и теорија о вриједности (оно што оплемењује).

Одређивање религије је могуће у односу на велики број дисциплина и појава. Због тога се религија преплиће са рационалистичком филозофијом, науком, умјетношћу, моралом, екологијом и другим дисциплинама. Свака од ових дисциплина испитује и проучава религију настојећи да испита сопствене спознајне могућности.

На крају другог тома овог изузетно значајног дјела даје се веома богат избор из литературе који обухвата 757 јединица. Литература о религији, вјери и светом је структурисана дисциплинано на књиге и чланке који припадају: филозофији религије, антропологији религије, социологији религије, психологији религије, историји религије, као и на оне која су књижевна дјела иа дјела о књижевности и теолошко-филозофски списи.

Двотомним дјелом "Религија" др Ђура Шушњића социолошка литература и опште литература о религији обогаћене су изузетним остварењем. Писано јасним језиком ово дјело ће приближити тумачење религије, религијског и светог већини заинтересованих за ову тематику. Потпуна научна утемељеност и вриједност дјела је у томе што је оно од почетка до краја критика научне методе у њеном настојању да објасни и разумије религију. Вриједност и значај дјела је и у томе што оно није само социолошког карактера, него је интердисциплинарно будући да спознаја религијских проблема с аспекта филозофије, антропологије, психологије и историје заузима значајан простор у приказаним књигама.

Срђан Вукадиновић